

A cél a magyarság megsemmisítése volt

Magyar Nemzet – 2014. február 10. és 11.
Szerző: Kovács András

Az 1940-et követő újabb kisebbségi sors még az azt megelőző 22 évnél is nehezebb volt a dél-erdélyi magyarság számára – mondta el az MNO-nak adott interjújában L. Balogh Béni történész, a Magyar Nemzeti Levéltár főosztályvezető helyettese annak kapcsán, hogy a napokban jelent meg a dél-erdélyi magyarság 1940 és 1944 közti történetét feldolgozó tanulmány- és dokumentumkötet.

– **Miért csak most született meg a dél-erdélyi magyarság 1940–44 közötti történetét feldolgozó munka?**

– A kiadvány többéves kutatómunka eredménye. Elsősorban levéltári kutatásokra épül, de az itt olvasható dokumentumok között akad már korábban publikált irat, illetve néhány korabeli hírlap- és folyóiratcikk is. Az erdélyi magyarság 20. századi történetének nagyon fontos fejezete az 1940 és 1944 közötti időszak. Ismeretes, hogy az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntéssel Erdély északi része és a Székelyföld ismét magyar fennhatóság alá került, a déli rész Románia birtokában maradt. A közel félmillió dél-erdélyi magyarság sorsáról eddig nagyon kevés írás született, és az ezt feltáró módszeres levéltári munka is csak nemrég kezdődött el. Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy az 1940-et követő újabb kisebbségi sors még az azt megelőző 22 évnél is nehezebb volt a dél-erdélyi magyarság számára. Az 1940 szeptemberében hatalomra került Ion Antonescu államvezető egyik legfőbb célkitűzése ugyanis az volt, hogy Dél-Erdélyt lehetőleg minél előbb „megtisztítsa” a magyaroktól, és homogén román nemzetállamot hozzon létre.

– **Mennyire vett részt a dél-erdélyi magyarság a román politikai életben az 1920–40-es években, kik voltak a meghatározó közéleti személyiségek, milyen lehetőségeik voltak a politikai érdekérvényesítésre?**

– Több más, térségbeli államhoz hasonlóan, a két világháború közötti Nagy-Romániában is az integrális nacionalizmus vált a politikai élet széleskörűen elfogadott ideológiai keretévé. Az országban azonban 1938-ig parlamentáris váltógazdaság működött, és a magyarság politikai érdekvédelmét ellátó Országos Magyar Párt (OMP) integrálódott a román politikai rendszerbe: részt vett a választásokon és a bukaresti parlament munkájában. Az OMP élén 1926-tól a konzervatív beállítottságú Bethlen György állt, aki szoros kapcsolatot tartott fenn Bethlen István magyar miniszterelnökkel. A párt többi vezetőjével együtt – informálisan – a magyarság pozícióinak megőrzésében gondolkodott, és abban bízott, hogy a nemzetközi erőviszonyok megváltozásával Erdély visszakerülhet Magyarországhoz. A nyilvánosság előtt viszont a nemzeti autonómia igényét és az erdélyi magyarság kollektív jogainak fontosságát emelte ki. Mivel e célkitűzések éles ellentétben álltak a bukaresti kormányok centralista törekvéseivel, nem sikerült őket érvényre juttatni. A királyi diktatúra bevezetését követően, 1938 márciusában II. Károly felszámolta az összes politikai pártot, így az OMP-t is. Az új magyar érdekvédelmi szervezet a frissen megalakult Romániai Magyar Népközösség lett, melynek vezetőjévé a Bethlen-nél liberálisabb nézeteket valló Bánffy Miklóst jelölte ki a román kormány. A megváltozott körülmények között Bánffy nem a politikai védekező harcot, hanem a népszervezést tartotta legfontosabb feladatának. A népközösség az úgynevezett tízes szervezetek kiépítésével, a gazdakörök útján, továbbá a munkásság és az iparosok összefogásával rövid másfél év alatt kiemelkedő eredményeket ért el gazdasági és társadalmi téren.

– **Mennyire változtak meg az etnikai arányok a dél-erdélyi részekben a trianoni békeszerződés és a második bécsi döntés között?**

– A magyarság demográfiai, gazdasági, társadalmi pozíciói jelentősen romlottak ebben az időszakban. Ne feledjük, hogy 1918 és 1924 között mintegy 200 ezer magyar költözött át az elcsatolt Erdélyből Magyarországra, nagyjából ugyanannyian, mint ahányan jóval később, a második bécsi döntést követően menekültek át Dél-Erdélyből az új határ északi oldalára. Ezzel az exoduszal is magyarázható, hogy az erdélyi városi népszerégen belül a magyarok aránya az 1910-es 59 százalékról 1930-ra 45 százalékra esett vissza. Az összlakosságot illetően: az 1910-es magyar népszámlálás szerint Erdély lakosságának 31 százaléka volt magyar anyanyelvű, az 1930-as román adatok szerint viszont már csak 26 százaléka. Fontos azonban tudni, hogy az értelmiségi pályákon 1930-ban még mindig nagyobb volt a magyarok aránya, mint a románoké, és a közműveltség tekintetében, az írástudók számát illetően is megmaradt a magyarság előnye. Az iparban, a kereskedelemben és a bankszektorban foglalkoztatottak 40 százalékát magyarok tették ki, tehát itt is „túlreprezentáltak” voltak.

– **A második bécsi döntést követően mennyiben lettek áldozatai a román politikának a dél-erdélyi magyarok?**

– Mint ahogy említettem, etnikatikus szemléletmódjának megfelelően az államvezető úgy vélte, a román állam a többségi

nemzet kizárólagos uralmának az eszköze, ezért Romániát meg kell „tisztítani” a kisebbségektől. De már ezt megelőzően, a bécsi döntés kihirdetésének másnapján elkezdődött a magyar alkalmazottak elbocsátása és az országból való tömeges kiűzése. A brassói repülőgépgyár kapuján például augusztus 31-én egyetlen magyart sem engedtek be, a rendelkezést hirdető táblán is közölték. A helyzet további elmérgesedésében szerepet játszott az észak-erdélyi románokkal szemben alkalmazott elhibázott magyar politika is. Teleki Pál miniszterelnök minden jó szándéka ellenére ugyanis a román lakosságot a bevonuló egyes honvédségi alakulatok részéről súlyos atrocitások érték 1940 szeptemberében, így például a Szilágy megyei Ördögkút községben. Ráadásul – retorzióként a dél-erdélyi magyarok tömeges kiűzésére – 1940. október 4-én a magyar kormány több száz vezető román értelmiségit utasított ki Észak-Erdélyből, és ezzel kezdetét vette az úgynevezett kölcsönöségi nemzetiségi politika, amely mindkét oldalon újabb és újabb sérelmet okozott. A kiszolgáltatottság és a jogfosztottság érzését elsősorban az anyanyelv használatának korlátozása és a mozgássza-

badság hiánya keltette a romániai magyarság körében. 1941 nyarán rendeletileg tiltották be a magyar nyelv nyilvános használatát. Telefonon sem volt szabad magyarul beszélni, a postai levél- és táviratforgalomban is korlátozták a nyelvhasználatot. Az utcán és a nyilvános helyeken magyarul megszólaló személyek ellen elkövetett atrocitások szinte mindennaposá váltak. A magyar gazdákat a sorozatos termény- és állatrekvirálásokkal próbálták meg tönkretenni. A legsúlyosabb intézkedést egy 1942. júniusi

bizalmas rendelet jelentette, amely szerint a magyarok összes élelmiszer- és gabonakészletét el kellett kobozni. Ennek végső célja a magyar lakosság kiéheztetése és az országból való elűzése volt.

– **Mekkora mozgásteret volt a budapesti politikának, hogy méréselje a dél-erdélyi magyarokat érintő üldözéseket?**

– A kiéheztetés tervét a magyar kormány például úgy akadályozta meg, hogy a tengelyhatalmak képviselőinek segítségét kérte. Berlin és Róma erre két különmegbízottat küldött a dél-erdélyi magyarok és az észak-erdélyi románok panaszainak kivizsgálására, és ennek eredményeként az elkobzott termények egy részét a román hatóságok visszaszolgáltatták. Már korábban, 1941 elején Brassóban és Kolozsváron megalakult egy-egy német-olasz tisztí bizottság, amelyek feladata a határ mindkét oldalán elkövetett túlkapások kivizsgálása volt. E bizottságok azonban kis hatékonysággal működtek, és nem kínáltak valódi megoldást a kisebbségi kérdés kezelésére. A sors különös fintora, hogy talán éppen az annyi szenvedést kiváltó kölcsönöségi politika volt az, ami visszatartotta az Antonescu-rezsimit attól, hogy a dél-erdélyi magyarokkal szemben még drasztikusabb megoldásokat alkalmazzon. Bukarestnek ugyanis tekintettel kellett lennie arra, hogy Észak-Erdélyben több mint egymillió román került magyar uralom alá, és ellenük a magyar kormány bármikor hasonló intézkedéseket léptethetett volna életbe.

– **1940 és 1944 között mekkora érdekérvényesítő képességgel rendelkeztek a dél-erdélyi magyar politikuskok?**

– Igen kevéssel, hiszen a dél-erdélyi magyarság politikai mozgásteret minimálisra csökkent. Nem volt képvisellete a politikai hatalomban, de még a helyi közigazgatásban sem, így ki volt rekesztve az őt legközvetlenebbül érintő ügyek intézéséből is. Legfőbb érdek-képviselői szervek az 1940 őszén újjáalakult Romániai Magyar Népközösségnek – Gyárfás Elemér, Kis-Küküllő vármegye egykori főispánja, a Katolikus Státus világi elnökének vezetése alatt – igen mostoha körülmények között kellett kifejtenie tevékenységét. A szigorú utazási korlátozások, a levél- és sajtócenzúra, a gyülekezési tilalom, valamint a román hivatalos szervek gyakran ellenséges magatartása szinte megbénította a szervezet tevékenységét. Leginkább a jogvédelem terén fejtett ki aktivitást, a helyi tagozatok pedig egészségügyi, szociális és kulturális feladatokat is elláttak. Különösen a Népközösség keretein belül működő, Szász Pál által vezetett Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület végzett eredményes szervezőmunkát a falusi lakosság körében. A dél-erdélyi magyarság nem hivatalos erkölcsi-szellemi vezetőjének Márton Aron gyulafehérvári római katolikus püspök számított, aki a bécsi döntés után sem hagyta el dél-erdélyi székhelyét, és Gyulafehérvárról irányította egyházmegyéjének Magyarországra került részét is. Szavának súlya volt Budapesten és Bukarestben is. A dél-erdélyi magyar lakosság védelmében a püspök – Gyárfás Elemérrel ellentétben – nemcsak megengedhető eszköznek, hanem célszerűnek is tartotta az észak-erdélyi románság vezetőivel szembeni retorziós, megtorló politikát. Noha alapvetően maga sem bízott e politika sikerében, ebben látta az egyedüli halvány reményt a dél-erdélyi magyarság katasztrofális helyzetének javítására. Habitusának megfelelően azonban úgy vélte, hogy a magyar ellenintézkedések végrehajtását lehetőleg humánus módon, önmérséklettel és kíméletesen kell végrehajtani.

– **Hogyan változott meg Dél-Erdély etnikai térképe 1944-re?**

– A már említett tömeges menekülthullám következtében a városi magyarság számának átlagos apadása már a bécsi döntést

követő első hónapokban 10-15 százalék körül mozgott, de sok helyen ezt jóval túlhaladta. Nagyszében mintegy hat-hétezernyi magyar lakossága például a felére csökkent, Tordán pedig – az észak-erdélyi román menekültek tömeges letelepedése miatt is – az 1930. évi közel 50 százalékról 1941-re 21 százalékra esett vissza a magyarok aránya. Brassót, ahol 1930-ban 25 ezer magyar élt, 1940 és 1942 között mintegy 15 ezren hagyták el, igaz őket jórészt pótolták a környező falvakból beköltöző magyarok. Becslések szerint 1943-ig a Zsil-völgyi magyarság 70-80 százaléka távozott. A városi menekültek többnyire munkások, napszámosok, cselédek voltak, de az értelmiségi, tisztviselői, valamint az iparos- és kereskedőréteget is megtizedelte az átköltözés. A falvak lakóit viszonylag kevésbé érintette a menekülés, közülük leginkább a katonaköteles ifjak távoztak. Az elvándorlás arányaira jellemző, hogy míg az 1930. évi román népszámlálás nemzetiségi adatai szerint Dél-Erdélyben 440 ezer magyar élt (anyanyelv alapján 473 ezer), és az összlakosság 14 százalékát képezte, addig 1941 áprilisára – ekkor volt a következő népszámlálás – a magyar „etnikai eredetűek” szá-

ma 363 ezerre csökkent, azaz a 3,3 millió dél-erdélyi népesség kevesebb mint 11 százalékára. Nem túlzás tehát kijelenteni, hogy négy év leforgása alatt a csökkenés mintegy 40 százalékos volt. Dél-Erdély etnikai viszonyai mind a mai napig tükrözik ennek hatását. A magyar elvándorlás és az észak-erdélyi román menekültek érkezése együttesen azt eredményezte, hogy a románok a dél-erdélyi városokban, ahol 1930-ban még csak az összlakosság 40 százalékát tették ki, 1941-ben 55 százalékkal már abszolút többséget

alkottak, s az arány 1948-ban 62 százalékra emelkedett. Dél-Erdély 73 városából ma 72 román, Nagylak pedig szlovák többségű. Ugyanakkor ki kell emelnünk: míg Dél-Erdélyben a bécsi döntés a magyarság nagyarányú tévesztését okozta, addig Észak-Erdélyben éppen ellenkezőleg, feltartóztatta a magyarság 1920 óta tartó visszaszorulását. A négyéves magyar uralomnak is köszönhető, hogy 1948-ban Nagybánya és Felsőbánya, 1956-ban Kolozsvár és Zilah, 1966-ban pedig Nagyvárad, Szatmárnémeti és Bánffyhyunad még meg tudta őrizni magyar többségét. 1966-ban Észak-Erdély 30 városából 16-ban még mindig a magyar elem dominált.

– **Volt-e lehetőség arra 1940 és 1944 között, hogy a második bécsi döntéshez képest újabb határváltozások legyenek?**

– Ion Antonescu mindvégig arra törekedett, hogy a Hitlerhez való végtelenségig lojális külpolitikájával rávegye a diktátort a bécsi döntés megmásítására, Észak-Erdély újbóli Romániához csatolására. Románia ezért vett részt már kezdettől fogva igen jelentős háderővel Németország oldalán a második világháborúban, ezért hozott 1944 tavaszáig jóval nagyobb áldozatokat a keleti fronton, mint Magyarország. Paradox módon Hitler akkor és úgy „jutalmazta meg” Antonescu hűségét, hogy a román államvezető előtt 1944. március 23-án tett négy szemközt bejelentéséből, amely szerint már nem ismeri el a második bécsi döntést, semmilyen tényleges következmény nem származhatott. A nyilatkozatot egyrészt ugyanis nem hozták nyilvánosságra, másrészt a szovjet csapatok akkor már Románia határánál harcoltak, és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Erdély kérdésében a végső szót Moszkvában, nem pedig Berlinben fogják kimondani. A német vezetés – Hitler 1944. márciusi kijelentése ellenére – a kérdéssről szóló végső döntést a háború végére kívánta halasztani. Vannak arra utaló jelek, hogy Hitler valóban Romániát részesítette volna előnyben Magyarországgal szemben, de annak lehetőségét sem zárhatjuk ki, hogy a világháború győztes befejezése esetén a Führer német protektorátus alá vonja Erdélyt, vagy az úgynevezett Donauland létrehozása mellett dönt. Annak azonban, amiről egyes magyar katonai és kormányzati körök álmodoztak, hogy Németország jóvoltából Dél-Erdély is visszakerül Magyarországhoz, semmilyen realitása nem volt.

– **Hogyan élte meg a dél-erdélyi magyarság az 1944. augusztus 23-ai román kiugrást?**

– Első látásra megszűnt az összerdélyi magyarság négy évig tartó szétfejlődése, valójában azonban az 1940 és 1944 közötti időszak igen mély, talán máig ható nyomokat hagyott a dél-erdélyi magyarok mentalitásában. Nem véletlen, hogy a nemzeti öntudatban megerősödött észak-erdélyiek nagyobb önbizalommal tekintettek a jövőbe a román uralom visszatérte után is, mint a sokkal óvatosabb magatartást tanúsító dél-erdélyiek, akiknek többsége a négyéves elnyomatást követően az általános reményvesztettség állapotában volt. E különbséget példázza az alábbi eset is, amit Csögör Lajos, a kolozsvári Bolyai Egyetem első rektora írt le. Eszerint Márton Aron a következőket mondta Csögörnek, aki nem értette, miért aggódik a püspök a magyar iskolák jövője miatt éppen akkor, amikor viszonylag kedvező a politikai helyzet. „Csögör, kérem – kérdezte csodálkozva Márton Aron –, maga tényleg azt hiszi, hogy az önálló magyar egyetem sokáig megmarad? Magukat megszedítette az a négy év, amit Észak-Erdélyben éltek, és ezért nem látnak elég tisztán. Hogy mit várhatunk a jövőtől, azt csak mi tudjuk, akik Dél-Erdélyben élünk.”